

SORUNLAR, MODELLER VE HİPOTEZLER ÇERÇEVESİNDE ANADOLU'DA ORTA PALEOLİTİK DÖNEMDEN ÜST PALEOLİTİK DÖNEME GEÇİŞ EVRESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Gökhan MUSTAFAOĞLU

Anahtar Kelimeler: Anadolu • Orta Paleolitik • Üst Paleolitik • Geçiş

Keywords: Anatolia • Middle Paleolithic • Upper Paleolithic • Transition

Özet:

Pleistosen Dönem Arkeolojisi'nin araştırma konuları içerisinde günümüzden yaklaşık olarak 50.000 - 40.000 yıl öncesine tarihlenen Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi, özellikle son çeyrek yüzyıldır birçok araştırmacının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. İnsanın biyolojik ve kültürel evrimine yönelik olarak Neanderthal'lerin yok oluşu ve onun ardılı olan Cro-Magnon veya anatomik açıdan modern insanın ortaya çıkışı - yayılımı ve bu sürecin kendi doğasında barındırdığı paradokslar çerçevesinde ortaya konan farklı modeller ve hipotezler, bu evreyi kurgulamaya yönelik araştırmaların ve çoğu zaman da tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Anadolu'nun yakın coğrafyasını oluşturan bölgelerde (Avrupa, Balkanlar, Transkafkasya, Karadeniz'in kuzey kıyıları, Zagros Bölgesi, Levant Bölgesi) geçiş evresi içeren buluntu alanları, Anadolu'ya göre daha yoğun araştırılmış olmakla birlikte evreye yönelik genel geçerli bir fikir oluşturulamamıştır.

Karain B P.III Jeolojik ünitesinde ve Üçağzılı Mağara'da I-G seviyelerinde tespit edilen buluntular Anadolu için Orta Paleolitik-Üst Paleolitik geçişine yönelik önemli ipuçları olarak değerlendirilebilir. Şimdilik Anadolu için geçiş evresi ile ilişkili tek bir modelin geçerli olabileceğini söylemek çok zordur. Bu evrenin tam olarak kurgusunun yapılabilmesi için kronolojik temellere dayanan, kültürel ve biyolojik verileri bir arada bulunduran yeni buluntu alanlarına ihtiyaç vardır.

Abstract: General view of middle to upper Paleolithic transition period in Anatolia in accordance with the problems, models and hypothesis.

Among research subjects of the Pleistocene Period Archeology the transition period from the Middle Paleolithic to the Upper Paleolithic that is dated back to approximately 50.000 – 40.000 years ago is the most important subject among those emphasized by many researchers especially in the last quarter century. When it comes to the biological and cultural evolution

of the man, the disappearance of the Neanderthals, the consequent emergence – spread of the Cro-Magnon or anatomically modern man, and different models and hypotheses put forward within the framework of paradoxes embodied within the nature of this process comprise the starting point of researches and many times arguments related to construction of this period. Even though the areas of findings in regions making up the close geography of Anatolia (Europe, the Balkans, Transcaucasia, the Northern Coast of the Black Sea, the Zagros Region, the Levant Region) that include the transition period are researched more extensively compared to Anatolia, no valid general idea of the period could be formed.

Findings located in the III Geological Unit of the Karain “B” Cave and on the I-G levels of the Üçağızlı Cave can be considered important clues to the Middle to Upper Paleolithic transition. Currently it is very difficult to say that a single model related to the transition period in Anatolia could be valid. In order to fully construct this period, new areas of findings that have a chronological basis and contain both cultural and biological data are required.

Giriş

Pleistosen Dönem Arkeolojisi'nin araştırma konuları içerisinde, günümüzden yaklaşık olarak 50.000 - 40.000 yıl öncesine tarihlenen Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresi, özellikle son çeyrek yüzyıldır, birçok araştırmacının üzerinde önemle durduğu konuların başında gelmektedir. İnsanın biyolojik ve kültürel evrimine yönelik olarak *Neandertal*'lerin tarih sahnesinden silinmesi ve onun ardılı olan *Cro-Magnon* veya anatomik açıdan modern insanın ortaya çıkışı, yayılımı ve bu sürecin kendi doğasında barındırdığı paradokslar çerçevesinde ortaya konan farklı modeller ve hipotezler, bu evreyi kurgulamaya yönelik araştırmaların ve çoğu zaman da tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır*.

Sorunlar, Modeller ve Hipotezler Çerçevesinde Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e Geçiş Evresi

Birbirinden farklı görüşleri benimseyen ekoller içerisinde, *Neandertal*'leri ilkele yakın bir tür olarak sınıflandırıp alet yapma, sanat objeleri yaratma ve sosyal organizasyon becerileri konularında “modern davranış” biçiminden uzak bir noktaya yerleştirme eğilimi olduğu bilinmektedir¹. Farklı bir yaklaşımla, bu insan türünü ilkel tanımından uzak bir şekilde, gelişmiş bir doğal tarih ve sosyal zekâya sahip olduğunu, ancak sanat-din-büyü gibi gelişmiş bir bilişsel kapasite gerektiren olgulara sahip olmadığını savunucuları da vardır². *Neandertal*'lerin *Cro-Magnon* ya da anatomik açıdan modern insan ile biyolojik ve kültürel etkileşime girip, modern

* Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Işın Yalçınkaya'ya bu makaleyi hazırlama sürecinde verdiği destek için çok teşekkür ederim

¹ Klein – Edgar 2002, 190; Mellars 2000.

² Mithen 1996, 149, 153.

davranış ve anatomik yetiler edinen bir tür olarak görme eğilimi de son dönemlerde sıklıkla tartışılmaktadır³.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçişin, değişen çevresel koşullara yerel uyum ya da nüfus büyüklüğündeki bir artış ya da azalma yoluyla bağımsız olarak meydana gelen bir olay olduğu yaygın bir hipotezdir. Bu hipotezde dayanak noktasını, değişimin çekirdek bir alanda meydana geldiği ve sonra tekrarlanan göç hareketleriyle değişimi getiren unsurların başka bölgelere taşınması oluşturmaktadır⁴. Bu çerçevede, Neolitik Devrim için kullanılan aynı yaklaşım biçimiyle, yani ortak bir merkezden bazı köklü değişiklikler aracılığı ile yayılım görüşü ile örtüşmektedir⁵. Geçiş evresi süresince "kültürde" önemli değişimler başladığı, ancak bu sürecin, ani ve köklü bir takım değişiklikler silsilesinden daha çok dünyanın farklı bölgelerinde, birbirine yakın evrelerde "kültürel ve biyolojik iç dinamiklere sahip aşamalı bir geçiş evresi" ile karakterize edildiği görüşü ise yayılımın ortak bir merkez yoluyla gerçekleşemeyeceğini savunmaktadır⁶.

Geçiş evresine yönelik olarak yukarıda sıralanan farklı görüşler dışında *Neandertal*'ler ve anatomik açıdan modern insanın genetik kökeni, farklı coğrafyalara ait farklı terminoloji kullanımı, ¹⁴C üzerinde farklı laboratuvar tarihlendirmeleri ve bu tarihlerin güvenilir-

liği gibi konularda bazı açmazlar mevcuttur. Bunlara kısaca değinilecek olursa:

Gelişmekte olan genetik biliminin özellikle arkaik insan türlerinin DNA'larını saptamaya yönelik araştırmaları, DNA'nın zamana karşı dayanıksızlığı ve *Neandertal*'den genetik malzeme elde etmenin zorluğu⁷ nedeniyle zaman zaman tıkanma noktasına gelmektedir. Son dönemlerde Fosil DNA dizinleri üzerine yapılan araştırmaların sonuçlarına göre *Neandertal*'lerin tarihsel dönemin insanına mtDNA katkısı yapmamış olduğu⁸ tartışmaya açılmıştır.

¹⁴C tarihlendirme sonuçlarının güvenilirliği ve elde edilen sonuçlar, çoğu zaman tartışmalara neden olmaktadır. Bunun nedeni ¹⁴C elementinin çok kısa olan yarı ömrü ve organik maddenin gömülü olduğu yerde zamanla topraktan karbon emilimi olasılığı ile birlikte sediman içerisinde bulunan bitkilerden toprağa karışan humik asidin özellikle 20.000-25.000 yıldan daha eski buluntulardaki ¹⁴C miktarını azaltmasıdır. Bunu engellemeye yönelik olarak eklenen eser miktarda ¹⁴C ise deney değerini önemli ölçüde saptırmaktadır⁹. Son *Neandertal*'in 30.000 eşliğinde yaşadığı göz önüne alındığında elde edilen tarihler bilim dünyasında zaman zaman şüphe ile karşılanmaktadır. Ancak özellikle son yıllarda elde edilen ¹⁴C tarihlendirme sonuçları, Orta Paleolitik – Üst Paleolitik

³ Zilhão 2006.

⁴ Bar-Yosef 1998, 152-154.

⁵ Bar-Yosef 2002.

⁶ Wolpoff 1996.

⁷ Klein – Edgar 2002, 185.

⁸ Krings ve diğ. 1997.

⁹ Klein – Edgar 2002, 211.

geçişine yönelik biyolojik ve kültürel açmazlara kronolojik çözümlerle yaklaşma eğilimini kuvvetlendirici kanıtlar sunmaya başlamıştır¹⁰.

Görüşler ne olursa olsun ortak payda da buluşulan nokta bir geçiş evresinin varlığının kabul edilmesidir. Bu kabul ediş, geçiş evresinin özellikle maddi kalıntılar üzerindeki etkisi, fiziksel ve biyolojik değişim, farklı iki insan türünün Avrupa veya dünyanın başka bir köşesinde etkileşim içine girip girmediği, Anadolu'nun coğrafi pozisyonunun Afrikalı ve anatomik açıdan modern insanlar ile *Neandertal*'lerin kıtasal yer değiştirmeleri arasında bir köprü mü yoksa Kıta Avrupası gibi çıkmaz bir sokak mı olduğu¹¹ sorularına cevap arayışı etrafında şekillenmektedir.

Ancak bu sorulara, geçiş evresinin doğası gereği nitelikli cevaplar bulmak kolay değildir. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e yerel geçişin kabul edildiği varsayıldığında, insan nüfusunun yayılımı ve potansiyel yayılım alanlarına yönelik bazı sorunlarla karşılaşılır. Bir süredir, Nil Vadisi ya da Orta-Doğu Avrupa belki Anadolu arasında bir yerde ortaya çıkan ilk Üst Paleolitik'in olası varlığı tartışılmaya başlanmıştır¹². Levant'taki ilk Üst Paleolitik buluntu topluluklarına benzeyen Orta-Doğu Avrupa'daki buluntu toplulukları, şüphesiz bir biçimde, kronolojik açıdan da-

ha geç bir evreye işaret etmektedir. Kuzey Afrika'ya gelince, geçiş evresine yönelik bir veri boşluğu olsa da, Dabban endüstrilerinin içindeki dilgi formlarının göreceli de olsa Ksar Akil'dekilerle benzerlik göstermesi önemli bir detaydır¹³. Nil Vadisi'ndeki son kırk yıl boyunca ki araştırmaların ışığı altında, Üst Paleolitik'in bütün evrelerine ilişkin olarak Yakındoğu arasındaki bu veri yokluğu da kayda değerdir¹⁴.

Buna rağmen genetik araştırmalar, en azından Afrika'dan Çıkış Modeli'ni destekleyici bazı verileri açığa çıkarmaya başlamıştır¹⁵. Bundan dolayı, olasılıkla, değişim için bir katalizör olan yerel bazı Üst Paleolitik unsurlarının Yakındoğu'da evrimlenmiş olması mümkün gözükmektedir. Böyle bir olasılık karşısında doğal olarak başka bir alternatif rota da tartışılmaktadır. Bu, Yemen-Suudi Arabistan'a oradan da Kızıldeniz kıyısına uzanan bir yayılım rotasıdır¹⁶. Tartışmalar artan bir şekilde devam etmektedir. Somut bir kanıt bulununcaya kadar, en azından Levant'ta Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e *in situ* bir geçiş görüşü güncelliğini koruyacak gibi gözükmektedir. Bu görüş, daha Geç Orta Paleolitik'te Yakındoğu'da görülmeye başlayan aşı boyası kullanımı veya sembolizmin belirtileri olan sanatsal pratiklerin varlığı ile de desteklenmektedir¹⁷. Bu, anatomik

¹⁰ Jöris – Street 2008, 782.

¹¹ Kozłowski 1992, 1.

¹² Kozłowski 1992; Kozłowski 2000; Demidenko – Usik 1993; Svoboda – Škradla 1995; van Peer 1998; Tostevin 2003; Mellars 2006.

¹³ Moyer 2003, 34.

¹⁴ van Peer 1998,129.

¹⁵ Krings ve diğ., 1997; Klein – Edgar 2002.

¹⁶ Belfer-Cohen – Goring-Morris 2002, 278.

¹⁷ Mellars 2006.

bir modern olma olgusundan daha çok davranışsal açıdan modern davranış biçimlerinin belirmesi açısından da önemlidir.

Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş ve Avrasya'da *Neandertal*'ler ve anatomik açıdan modern insanların etkileşimi hakkındaki araştırmalar sıklıkla verilerin birikimi ve varsayımların eleştirel olmayan bir şekilde kabulüyle karakterize edilmektedir. Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş kurgusu üzerinde çalışan araştırmacılar sıklıkla bu konuyu ele almakta istekli olmasına rağmen, anatomik açıdan modern insanlar ve *Neandertal*'lerin etkileşimi ile ilgili spesifik sorunlar üzerinde doğrudan yorum yapma üzerine çekimser oldukları görülmektedir. Evrimsel analizlerde neden sonuç ilişkilerine hitap etmekteki zorluk nedeniyle, bu sorunun değerlendirmesinin şematik olma eğiliminde olması ve nadiren iyi formüle edilmiş hipotezler sunması şaşırtıcı değildir.

Anatomik ve davranış biçimi açısından modern insan nüfuslarının, *Neandertal* çevrelerine yerleştikten sonra, *Neandertal* unsurlarının tam olarak birdenbire ve bağımsız bir şekilde Üst Paleolitik'e evrimleşmiş olma olasılığı neredeyse yok gibidir. Çünkü kültürel açıdan arkaik bir yapıyı temsil eden on binlerce yıllık bir durağanlıktan sonra gelen rastlantıyla ani bir kültürleşme süreci, geçişin doğasıyla uyuşmamaktadır. Modern nüfusların kültürleştiriciler olma olasılığı, bazı gelişmiş davranış bi-

çimlerine ve sembolik anlatım becerine sahip olmalarıyla açıklanabilirse de Chatelperronien buluntularının da *Neandertal*'in gelişmişlik düzeyini gösterdiğini unutmamak gerekir¹⁸.

Konuyla ilgili stratigrafik, radyometrik ve tafonomik kanıtların sistemli bir şekilde yeniden değerlendirilmesi yoluyla, halen tartışılmakta olan "Çok Bölgeli", "Afrika'dan Çıkış" ve "Görece-li Afrika'dan Çıkış" hipotezlerini oluşturan unsurların, kronolojilerinde açık olmayan bazı noktalar mevcuttur. Avrupa kıtasının her tarafında, yerel *Moustérien*'in, *Chatelperronien* ve bununla paralellik gösteren teknolojik komplekslerin *Aurignacien*'den daha önce GÖ. 38.000'den sonraya bir tarihle nitelendirilmesi, özgün bir gerçek olabilir¹⁹. Bu durumda yukarıda belirtilen üç hipotezin dışında *Neandertal*'lerin yerinin modern insanlar tarafından alınması, hem maddi kültür, hem de davranışsal açıdan Üst Paleolitik olarak nitelendirilebilecek, farklı iki ayrı nüfus arasındaki etkileşim süreci dikkate alınarak farklı modellerin formüle edilmesini gerektirebilir²⁰.

Verilerin tekrar gözden geçirilmesi, *Chatelperronien* ortaya çıktığında, *Aurignacien* modern nüfuslarının yakın bölgelerde henüz yerleşmemiş olduğunu netleştirmektedir. Bununla birlikte Mellars, modernlerin etkili yakınlığını gerektirmeyecek bir başka kültürleşme

¹⁸ Zilhão 2006.

¹⁹ Mellars 2004.

²⁰ Morin 2004.

mekanizmasının olmuş olabileceğini “Nüfus hareketlerinin neden olduğu teknolojik yay dalgası etkisi” şeklinde iddia etmektedir²¹. Bu iddia suya taş atıldığında meydana gelen merkezden dışarıya doğru yayılan dalga etkisinin, kültürleşme biçimine uyarlanmış halidir. Burada, modern insanların kültürel yeniliklerinin Avrasyalı *Neandertal* nüfuslarıyla fiziksel olarak karşı karşıya gelmeden bir hayli önce yayılmış olabileceği esas alınmaktadır. Bu, *Chatelperronien*, *Uluzzian* ve Kuzey Avrupa’nın yaprak biçimli uç endüstrileri için bir açıklama olarak kabul edilecekse de (Fig. 1)²² yay dalgası için bir kaynak, bölge ve sağlam bir kronolojik veri tanımlanması zorunludur

Bu gibi sorunlar Üst Paleolitik’in başlangıcında gelen modern insanlar tarafından *Neandertal*’lerin yerinin alınması hipotezine güçlü şüpheler getirmektedir. Arkeolojik, paleoantropolojik ve genetik verilerin birikmesiyle durum daha karmaşık hale gelmiştir. Bu sorunlar, Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçiş hakkındaki modellerin gözden geçirilmesini ve bu modellerin altında yatan varsayımların yeniden ele alınması gerekliliğini açığa çıkartmaktadır.

Geçiş evresini açıklamaya yönelik olarak tartışılan modeller, farklı birçok olguyu bir başlangıç noktası olarak seçmiştir. Çok sık ele alınan bilişsel kapasite bunlardan birisidir²³. Ancak sadece bilişsel kapasitedeki değişim ile Orta

Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e geçişi açıklamak yeterli gözükmemektedir. Geçiş evresi süresince bilişsel ve morfolojik farklılaşmanın evreyi nasıl şekillendirdiğini anlamak için çok geniş bir perspektiften bakmak gerekmektedir. Paleo-ekolojik değişimlerin, evre süresince rol almış olan iki farklı türe nasıl bir etki yarattığının izlerini sürmek belki de geçişin doğası çerçevesinde bakmamız gereken başka bir pratik olabilir²⁴.

Anadolu’da Orta Paleolitik’ten Üst Paleolitik’e Geçiş Evresi

Asya, Afrika ve Avrupa arasında coğrafi bir ara bölge olarak Anadolu’nun anatomik açıdan modern insanın ve Üst Paleolitik’in kökeni hakkında özel öneme gereksinimi vardır. Yaklaşık sekizyüzbin kilometrekarelik yüzölçüme sahip topraklar, üç dünya Asya, Afrika ve Avrupa arasında anahtar bir rol oynar²⁵. Anadolu, en erken Üst Paleolitik unsurların olası yayılım rotası üzerinde olmasına rağmen (Fig. 2)²⁶, Paleolitik Çağ buluntu yerleri görece az ve buluntuların pek azı sağlam bir stratigrafik yapı içeren kazı ve sistemli yüzey araştırmalarından ele geçirilmiştir. Bu nedenle Avrasya coğrafyası içerisinde Paleolitik dönemleri kavrama yönünde genel bir resim belirmeye başlamakla birlikte, özellikle Anadolu’ya yönelik nitelikli bilgi eksikliği, en azından şimdilik bu resmin en belirleyici

²¹ Mellars 2006.

²² d’Errico 2003, 193.

²³ Mithen 1996, 111.

²⁴ Hublin 2000; Morin 2004.

²⁵ Otte 1998, 493.

²⁶ Bar-Yosef ve diğ. 2006, 57.

renklerinin eksik kalmasına sebep olmaktadır.

Özellikle 1990'lı yılların başından itibaren Paleolitik Çağ hakkında yazılmış olan bilimsel makalelerin genelinde en erken Üst Paleolitik unsurların Yakındoğu tarafından bir başlangıç rotasının -ki genellikle bir ok simgesi ile gösterilir- Anadolu'yu geçerek Balkanlar üzerinden Avrupa'nın doğusuna oradan da Batı Avrupa'ya doğru yönlendirildiği görülür²⁷. Bu durumun, çoğu kez Anadolu'nun coğrafi pozisyonundan kaynaklanan bilimsel bir refleksiyle oluştuğu düşünülmeyle birlikte, bu rotanın Anadolu toprakları üzerinden olma olasılığı genellikle soru işareti ile de bitirilir (Fig. 3)²⁸.

Kuşkusuz ki bu şekildeki yorumlar yukarıda da belirtildiği gibi Anadolu'nun Paleolitik dönemlerine yönelik nitelikli bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak son dönemlerde yapılan kazı çalışmalarında Anadolu'nun geçiş evresini aydınlatmaya yarayacak veriler elde edilmeye başlanmıştır.

2004 yılında Karain Mağarası "B" Gözü'nde yapılan kazı çalışmaları sırasında P.III olarak adlandırılan jeolojik seviyede tespit edilen parçalar, Orta ve Üst Paleolitik dönemin karakteristik özelliklerini bünyesinde barındırması nedeniyle, "geçişsel" olarak nitelendirilmiştir (Fig. 4)²⁹. Bu seviyeden alınmış olan karbon örneklerinin analizleri so-

nucunda GÖ. 39.630 radyokarbon yaşı elde edilmiştir. Bu tarih, seviyenin yontmataş endüstrilerinin Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresine ait olduğu savını desteklemektedir. Ayrıca, klasik Batı Avrupa kronolojisinde Orta Paleolitik dönemin bitişi ve Üst Paleolitik Dönemin başlangıcı ile örtüşmesinden dolayı bu tarih, Anadolu için çok önemli bir veri olarak değerlendirilmelidir. Buna ek olarak daha üst seviyelerden, P.II Jeolojik Ünite'den elde edilen radyo karbon tarihleri (GÖ. 31.280 ve GÖ. 28.100), bu seviyelerin içerdikleri buluntularla birlikte gerçek bir Üst Paleolitik Dönemin varlığını ortaya koymaktadır³⁰.

Son dönemlerde özellikle Üçağzlı Mağarası'nda geçiş evresi olarak yorumlanan seviyelerden ele geçen buluntular, Levant bölgesi ile olası bağlantıların kurgulanabilmesi için önemlidir. Üçağzlı Mağarası'ndaki en eski Üst Paleolitik seviyeler, Lübnan'daki Ksar Akil buluntu yerinde belgelenmiş olan Doğu Akdeniz'in tipik Erken Üst Paleolitik'i ile benzerlikler taşımaktadır³¹. Düzeltile aletler çoğunlukla, ön kazıyıcılar, taş kalemler ve düzeltile dilgiler gibi tipik Üst Paleolitik unsurları içermektedir (Fig. 5)³². Bununla birlikte yontmataş teknolojisi Üst ve Orta Paleolitik özelliklerin bir birleşimini göstermektedir ve stratigrafik yapı içerisinde tespit edilmiş olan Levallois yongaları, dilgileri ve uçları olarak sınıflan-

²⁷ Teyssandier 2007, 381.

²⁸ Zilhão 2006, 189.

²⁹ Yalçınkaya ve diğ. 2007, 557.

³⁰ Yalçınkaya ve diğ. 2007, 547.

³¹ Kuhn 2003, 63.

³² Kuhn 2002, 205.

dırılabilir³³. Tipik Orta ve Üst Paleolitik'in bu bileşimi, Azoury ve Gilead gibi bazı araştırmacıların³⁴ bölge buluntu topluluklarını doğru bir biçimde "geçişsel" olarak nitelendirmesine yol açıtıysa da bu terim Kuhn tarafından kültürel filojeni açısından fazla bir anlam içermekte olduğu ve onun yerine daha tarafsız olan "*Initial Upper Paleolithic*- Öncül Üst Paleolitik" in kullanılmasının tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir³⁵.

Genel Değerlendirme

Karain B'de tespit edilen geçiş aşaması yani P.III bu yönden Üçağzlı Mağarası'ndan ve dolayısıyla da Levant geleneğinden oldukça farklılık göstermektedir. P.III'de Orta Paleolitik karakterli ve yonga ağırlıklı endüstriye, az sayıdaki dilgisel yongalama ürünü eşlik etmektedir. Çok sayıdaki kenar kazıyıcı, uç, çontuklu ve dişlemeli gibi Orta Paleolitik nitelikli aletlerin yanı sıra Üst Paleolitik nitelikli yontmataş aletlerin bulunuyor olması, Karain B'nin Levant geleneğinden ayrıldığını ortaya koymaktadır. Oysa zaman açısından Karain B ve Üçağzlı Mağarası aynı zaman dilimi içinde yer almaktadır (GÖ. 39.000). Bu durum, bütünüyle olmasa da çağdaş tarihler veren her iki yerleşimden biri olan Karain'in daha eski bir teknolojiye sahip olduğunu düşündürmektedir. Böylesi bir durum, Anadolu'nun Toros-Zagros ve Levant arasındaki gerçek ye-

rinin saptanmasında, dolayısıyla geçiş sürecinin açıklanmasında sorun oluşturmaktadır³⁶.

Son dönemlerde Karain ve Üçağzlı Mağaralarında yapılan kazılarda geçiş evresi içeren seviyelerin ve buluntuların tespit edilmesi, evre süresince Anadolu'nun yakın çevresi ile olan bağlantılarını anlamaya yönelik umut verici gelişmelerdir. Anadolu ile doğrudan veya dolaylı ilgili olan kaynaklarda, Anadolu'dan elde edilecek daha fazla verinin, Avrasya Coğrafyası için çok önemli olduğu vurgulanmaktadır³⁷. Bu saptamanın çok doğru olduğu; Karain B Gözü'nde yonga teknolojisi ve dilgi teknolojisini bir arada bulunduran seviyeler, Üçağzlı Mağarası'nın Levant bağlantısını doğrulayan buluntular, Kuzey Batı'da Marmara-Boğaziçi Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda Güney Doğu Avrupa / Balkanlar ile olası ilişkileri kurgulamaya yönelik veriler³⁸ ve Transkafkasya Bölgesi'nin, Anadolu'nun kuzey doğusu ile olan ekolojik benzeşimi³⁹ ile de kanıtlanmaktadır.

Orta Pleistosen sonundan itibaren, Anadolu'nun yakın coğrafyasının Yakındoğu üzerinden yayılım gösteren anatomik açıdan modern insan gruplarının doğal bir güzergâh olarak kullandığı düşünülmektedir⁴⁰. Orta ve Geç Pleistosen boyunca GÖ. 50.000-40.000

³³ Kuhn 2002, 205.

³⁴ Kuhn 2002, 210 dn.78-79.

³⁵ Kuhn 2002, 205.

³⁶ Kartal 2008,134-135.

³⁷ Yalçinkaya ve diğ.1997; Otte 1998; Otte - Kozłowski 2001; Kozłowski 2000.

³⁸ Runnels - Özdoğan 2001.

³⁹ Adler ve diğ. 2006, 168-170.

⁴⁰ Marks 2005; Bar-Yosef ve diğ. 2006.

yılları arasındaki kritik dönemde, özellikle Kafkaslar'ın uygun şartlarını kendilerine avantajlı bir hale getirerek bir yaşam stratejisi oluşturmuş yerel *Neandertal* gruplarıyla, anatomik açıdan modernlerin etkileşimlerinin ipuçları bir araya getirilmeye başlanmıştır⁴¹.

Özellikle Gürcistan'da ki yeni araştırmalardan elde edilen veriler doğrultusunda, Anadolu'nun kuzeydoğusuna geçiş ile ilgili bazı anlamlar yüklenebilir. Aynı ekosistemin içinde değerlendirilen olan bu iki yakın bölgenin, geçiş evresi süresince, paleolitiğin erken evrelerinde de olduğu gibi insan nüfuslarının hareket rotaları üzerinde olduğu varsayılabilir⁴². Bu varsayım, Kars Bölgesi'nde bilinen bazı Paleolitik istasyonların varlığı⁴³ ile güçlenmekle birlikte söz konusu bölgeler için daha çok buluntu alanına ve nitelikli veriye ihtiyaç vardır.

Özellikle Üst Paleolitik'in en erken evrelerine ait veri yoksunluğu geçiş evresine yönelik kurgunun yapılmasını zorlaştırmakla birlikte, Afrika, Levant ve Avrupa topraklarına bu kadar yakın olan coğrafyanın kendi kültürel birikimini yaratmış olması da kaçınılmazdır. Anadolu için Orta Paleolitik'ten Üst Paleolitik'e geçiş evresinin bütün bileşenleri ile birlikte çok derin bir dinamığe sahip olduğu gerçeğini göz ardı etmeden yorum ve hipotezlerde bulunmak belki de en doğru yaklaşım olacaktır.

Karain B gözü P.III Jeolojik Ünitesi'nde ve Üçağızlı Mağara'sında I-G seviyelerinde tespit edilen buluntular Anadolu için Orta Paleolitik-Üst Paleolitik geçişine yönelik önemli ipuçları olarak değerlendirilebilir. Ancak bu evrenin tam olarak anlaşılabilmesi için sağlam kronolojik temellere dayanan, kültürel ve biyolojik verileri bir arada bulunduran yeni buluntu alanlarına ihtiyaç vardır.

Gökhan Mustafaoğlu (M.A.)
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Bölümü (Prehistorya)
Doktora Öğrencisi
e-mail: gokm72@yahoo.ca

⁴¹ Adler ve diğ. 2006, 166-167; Bar-Yosef ve diğ. 2006.

⁴² Adler ve diğ. 2006, 167-168.

⁴³ Kökten 1975.

Figür Listesi:

Figür 1. Afrika ve Avrupa'da geçişsel olarak nitelendirilen buluntu alanlarına ve kültürlerine ait örnekler (d'Errico 2003,193).

Figür 2. En erken Üst Paleolitik dönem unsurların Anadolu üzerinden Avrupa'ya olası yayılım rotaları (Bar-Yosef ve diğ. 2006, 57).

Figür 3. Geçiş evresi süresince Paleolitik Kültürler'in Anadolu üzerinden Güney Doğu Avrupa'ya yayılımının bir soru işareti ile gösterimi (Zilhão 2006, 189).

Figür 4. Karain B P.III jeolojik ünite içerisinde tespit edilen geçişsel alet endüstrilerine ait örnekler (1-8 numaralı çizimler) (Yalçınkaya ve diğ. 2007, 557).

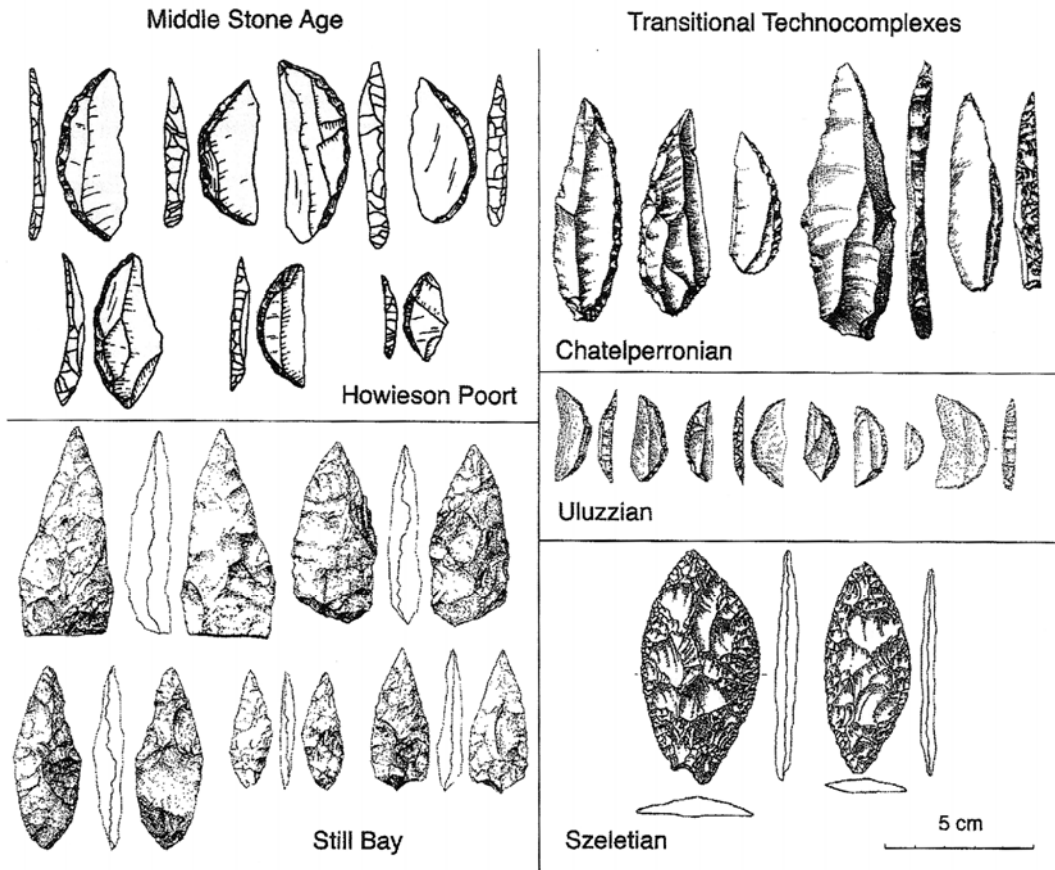
Figür 5. Üçağızlı Mağarası "Öncül Üst Paleolitik" olarak tanımlanan buluntulardan (8-15 numaralı) örnekler (Kuhn 2002, 205).

KAYNAKÇA

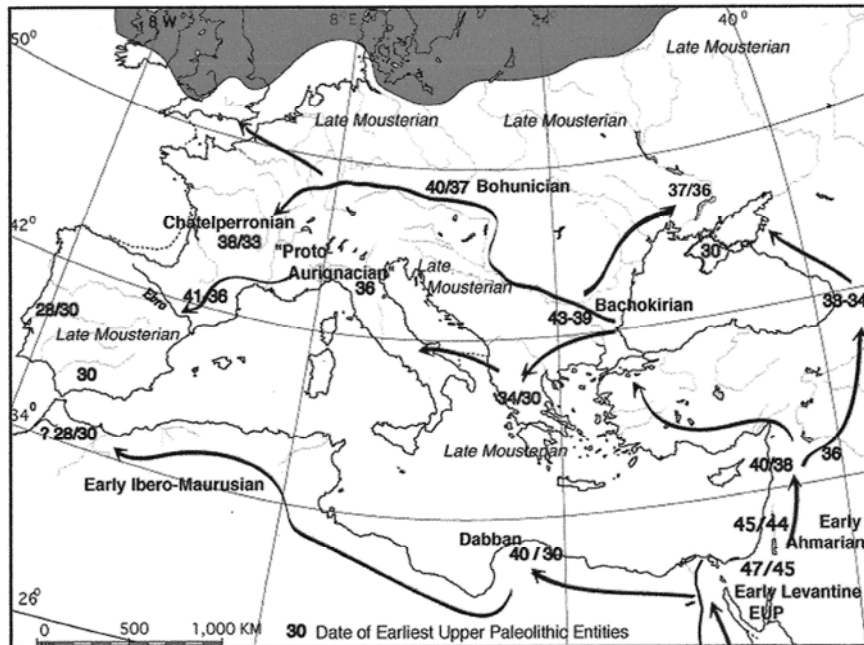
- Adler ve diğ. 2006 D.S. Adler – A. Belfer-Cohen – O. Bar-Yosef, “Between A Rock and A Hard Place: Neanderthal-Modern Human Interactions In The Southern Caucasus”, içinde: N. J. Conard (derl.), *Neanderthals and Modern Humans Met* (2006) 165-187.
- Bar-Yosef 1998 – O. Bar-Yosef, “On the nature of transitions: the Middle to Upper Palaeolithic and the Neolithic revolution”, *Cambridge Archaeological Journal* 8, 1998, 141-163.
- Bar-Yosef 2002 O. Bar-Yosef, “The Upper Paleolithic Revolution”, *Annual Review of Anthropology* 31, 2002, 363-383.
- Bar-Yosef ve diğ. 2006 O. Bar-Yosef – A. Belfer-Cohen – D. S. Adler, “The implications of the middle-Upper Paleolithic chronological boundary in the Caucasus to Eurasian Prehistory”, *Anthropologie* XLIV/1, 2006, 49-58.
- Belfer-Cohen – Goring-Morris 2002 A. Belfer-Cohen – N. Goring-Morris, “Final Remarks and Epilogue”, içinde: A. N. Goring-Morris - A. Belfer-Cohen (derl.), *More Than Meets The Eye. Studies on Upper Palaeolithic Diversity in the Near East* (2002) 272-279. –
- d'Errico 2003 F. d'Errico, “The invisible frontier. A multiple species model for the origin of behavioral modernity”, *Evolutionary Anthropology* 12, 2003, 188-202.
- Demidenko – Usik 1993 Y. Demidenko – Y. Usik, “The problem of changes in Levallois technique during the technological transition from Middle to Upper Paleolithic”, *Paléorient* 19, 1993, 5-15.
- Hublin 2000 J. J. Hublin, “Modern-Nonmodern hominid interaction: A Mediterranean perspective”, içinde: O. Bar-Yosef – D. Pilbeam (derl.), *The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and in the Greater Mediterranean*, Harvard University, Peabody Museum Bulletin 8 (2000) 157-172.
- Jöris – Street 2008 O. Jöris – M. Street, “At the end of the ¹⁴C time scale-the Middle to Upper Paleolithic record of western Eurasia”, *Journal of Human Evolution* 55, 2008, 782-802. –
- Kartal 2008 G. Kartal, *Karain B'nin Orta Paleolitik Yontmataş Topluluğunun Teknolojik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2008).
- Klein – Edgar 2002 R. G. Klein – B. Edgar, *The Dawn Of Human Culture* (2002).
- Kozłowski 1992 J. K. Kozłowski, “The Balkans in the Middle and Upper Paleolithic: The gate to Europe or a cul-de-sac?” *Proceedings of the Prehistoric Society* 58, 1992, 1-20.
- Kozłowski 2000 J. K. Kozłowski, “The problem of cultural continuity between the Middle and the Upper Paleolithic in Central and Eastern Europe” , içinde: O. Bar-Yosef, D. Pilbeam (derl.), *The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and in the Greater Mediterranean*, Harvard University Peabody Museum Bulletin, 8, 2000, 77-105.
- Kökten 1975 İ. Kökten, “Kars çevresinde diptarih araştırmaları ve Yazıkaya resimleri”, *Atatürk Konferansları V, Ankara: TTK Basımevi*, 1975, 95-104.
- Krings ve diğ. 1997 M. Krings – A. Stone – R.W. Schmitz – H. Krainitzki – M. Stoneking – S.

- Pääbo, "Neandertal DNA Sequences and the Origin of Modern Humans", *Cell* 90, 1997, 19-30.
- Kuhn 2002 S. L. Kuhn, "Paleolithic Archaeology in Turkey", *Evolutionary Anthropology* 11, 2002, 198-208.
- Kuhn 2003 S. L. Kuhn, "In what sense is the Levantine Initial Upper Paleolithic a "transitional" industry?", içinde: J. Zilhão, F. d'Errico (derl.), *The Chronology of the Aurignacien and of the Transitional Technocomplexes: Dating, Stratigraphies, Cultural Implications*, Instituto Português de Arqueologia (2003) 61-67.
- Marks 2005 A. E. Marks, "Comments after four Decades of Research on the Middle to Upper Paleolithic Transition", *Mitteilungen der Gesellschaft für Urgeschichte* 14, 2005, 81-85.
- Mellars 2000 P. A. Mellars, "The archaeological records of the Neandertal-modern human transition in France", içinde: O. Bar-Yosef, D. Pilbeam (derl.), *The Geography of Neanderthals and Modern Humans in Europe and the Greater Mediterranean* (2000) 35-48 .
- Mellars 2004 P. A. Mellars, "Neanderthals and the modern human colonization of Europe", *Nature* 432, 2004, 461-465.
- Mellars 2006 P. A. Mellars, "Archaeology and the Dispersal of Modern Humans in Europe, Deconstructing the Aurignacien ", *Evolutionary Anthropology* 15, 2006, 167-182.
- Mithen 1996 S. Mithen, *Aklın Tarihöncesi* (1996).
- Morin 2004 E. Morin, *Late Pleistocene Population Interaction in Western Europe and Modern Human Origins: New Insights Based on The Faunal Remains From Saint-Césaire, Southwestern France*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi (2004).
- Moyer 2003 C. C. Moyer, *The Organization of Lithic Technology in the Middle and Early Upper Palaeolithic Industries at the Haua Fteah, Libya*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Corpus Christi Koleji, Cambridge (2003).
- Otte 1998 M. Otte, "Turkey as a Key". *Neanderthals and Modern Humans in Western Asia*, 1998, 483-490.
- Otte - Kozłowski 2001 M. Otte - J. K. Kozłowski, "The transition from Middle to Upper Paleolithic in north Eurasia", *Archaeology, Ethnology and Anthropology of Eurasia* 3, 2001, 51-62.
- Runnels - Özdoğan 2001 C. Runnels - M. Özdoğan, "The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey", *Journal of Field Archaeology* 28/1-2, 2001, 69-92.
- Svoboda - Škrdla 1995 J. Svoboda - P. Škrdla, "Bohunician technology" , içinde: H. L. Dibble - O. Bar-Yosef (derl.), *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*, Monographs in World Archaeology 23, 1995, 432-438.
- Teyssandier 2007 N. Teyssandier, "L'émergence du Paléolithique Supérieur en Europe: Mutations Culturelles et Rythmes d'évolution", *Paleo* 19, 2007, 379-381.
- Tostevin 2003 G. B. Tostevin, "A Quest for Antecedents: A Comparison of the Terminal Middle Paleolithic and Early Upper Paleolithic of the Levant", içinde: N. Goring-Morris and A. Belfer-Cohen (derl.), *More than Meets the Eye. Studies on Upper Paleolithic Diversity in the Near East* (2003), 54-65.
- van Peer 1998 P. van Peer, "The River Nile corridor and Out of Africa: an examination of the archaeological record", *Current Anthropology* 39, 1998, 115-140.

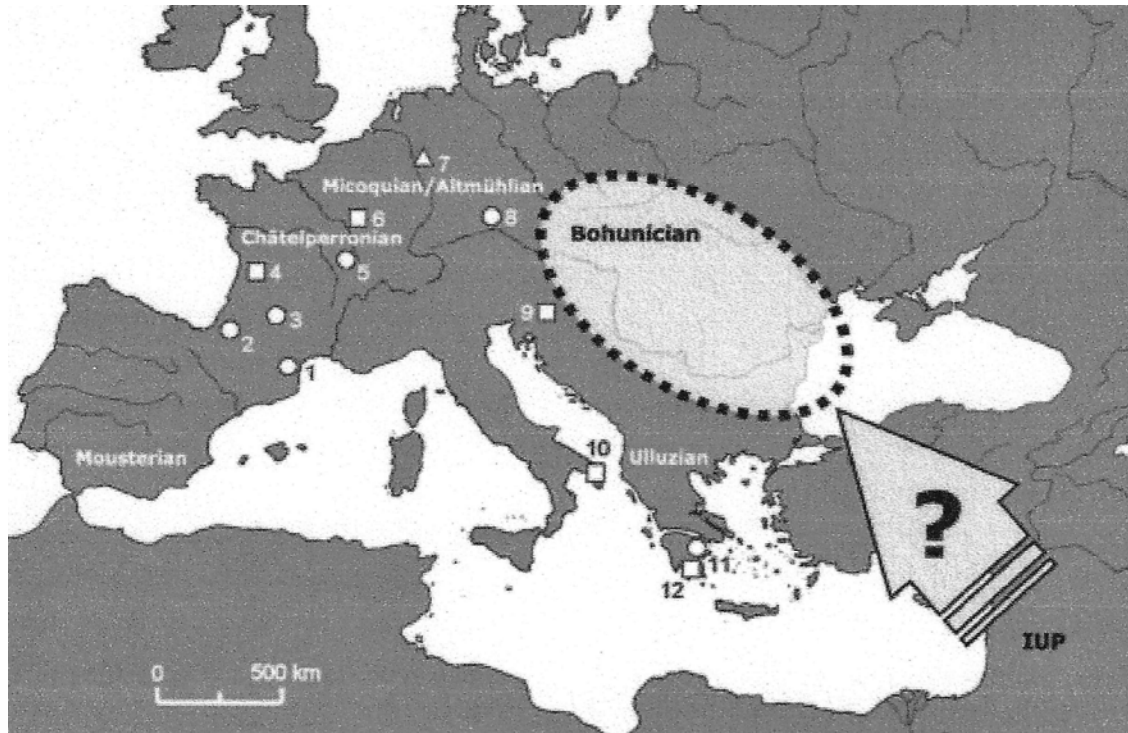
- Wolpoff 1996 M. Wolpoff, "Neanderthals of the Upper Palaeolithic", içinde: E. Carbonell, M. Vaquero (derl.), *The Last Neanderthals, the First Anatomically Modern Humans, Cultural Change and Human Evolution: the crisis at 40 ka BP* (1996) 51-76.
- Yalçinkaya ve diğ. 1997 I. Yalçinkaya – M. Otte – H. Taşkiran – B. Köse – K. Ceylan, "1985-1995 Karain Kazıları Işığında Anadolu Paleolitiğinin Önemi", *KST* 18.1, 1997, 1-9.
- Yalçinkaya ve diğ. 2007 I. Yalçinkaya – H. Taşkiran – M. Kartal – K. Özçelik – M. B. Kösem – G. Kartal, "2005 Yılı Karain Mağarası Kazıları", *KST* 28.1, 2007, 539-557.
- Zilhão 2006 J. Zilhão, "Neanderthals and Moderns Mixed and It Matters", *Evolutionary Anthropology* 15, 183-195.

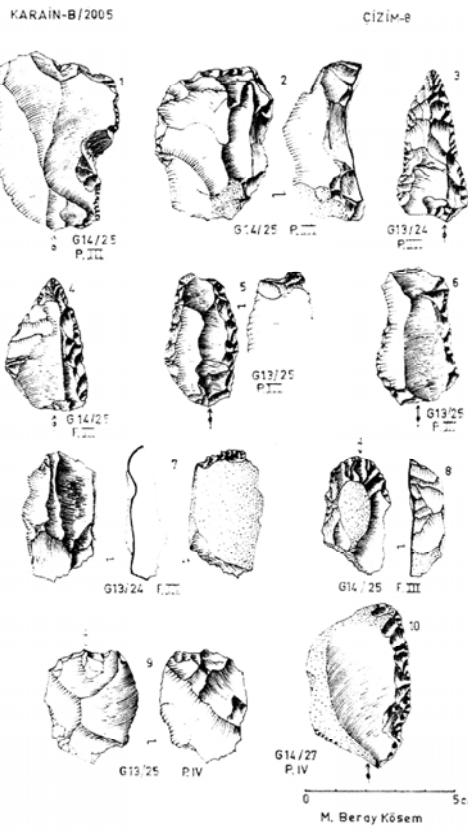
Figür 1

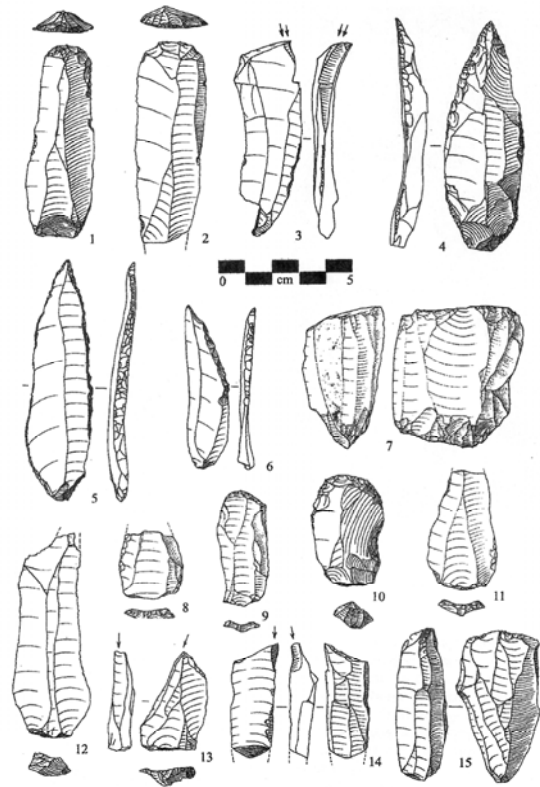
Figür 2

Figür 3

Figür 4

Figür 5